

TÜRK BESTECİLERİNİN YAZDIKLARI KEMAN KONÇERTOLARI VE BU KONÇERTOLARIN KEMAN EĞİTİMİNDE KULLANILMA DURUMLARI

Dr. Sibel AKINCI

M. Ü. A.E.F. Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Öğretim Görevlisi

ABSTRACT:

The aim of this study is, through a systematic ordering of violin concertos written by Turkish composers, to make them available to those interested in this subject and to ascertain their level of usage in violin training at Music Departments of Education Faculties and Conservatories.

In this study, the concertos which were located are introduced, and their level of usage at Music Departments of Education Faculties was investigated by methods of interview and questionnaire. It was found that the concertos were rarely used in the Education Faculties and their usage was very limited in Conservatoires.

As a result, it is recommended that concertos should be written for use in the educational establishments, and for training young composers in relation to composing of educational music, immediately filling this gap.

I- GİRİŞ

Müzik tarihi süreci içinde Türk bestecilerinin evrensel müzik normlarına göre 17. y.y.'ın sonuna doğru bağımsız bir tür olarak ortaya çıkan çalgısal konçerto formunda (1; 148) ciddi anlamda eserler üretmeye başlamasının, Cumhuriyetin ilk yıllarına rastladığı herkesce bilinmektedir.

Cumhuriyet ile birlikte her alanda yapılan gelişme hareketleri müzikte de görülmüş, Türk müziğinin evrensel boyutlara taşınabilmesi için evrensel müziğin öğrenilmesi ve bizim müziğimizin de bu anlamda geliştirilmesi amacıyla yurt dışına besteci ve yorumcularımız gönderilmiş, bu besteci ve yorumcuların yurda döndüklerinde bilgi ve deneyimlerini gerek yorumcu gerekse öğretici olarak aktarabilecekleri birçok müzik kurumu açılmıştır.

Bu kurumlar arasında eğitim işini üstlenen ikisi, şüphesiz ki; yorumcu ve bestecilerimizi yetiştiren konservatuvarlar ve orta dereceli okullarımızda müzik eğitimciliği görevini üstlenen müzik öğretmenlerimizi yetiştiren Eğitim Fakülteleri Müzik Eğitimi Bölümleridir. Bu iki eğitim kurumunun da Türk müziğinin, müzik kültürünün, müzik eğitimciliğinin geliştirilmesi, genç

kuşaklara bir önceki günden daha gelişmiş olarak aktarılması, v.b. nedenlerden dolayı önemi tartışılmaz. Bu kurumlarda Cumhuriyet dönemi bestecilerimizin yazmış oldukları eserlerinden, genç öğrencilerin müzik eğitimleri sırasında yararlanma durumları da işte bu nedenle önemli görülmektedir.

Bu makalede bestecilerimizin sadece keman konçertolarının Eğitim Fakülteleri Müzik Eğitimi Bölümlerinde ve Konservatuvarlarda öğrenim gören genç öğrencilerin eğitimlerinde kullanılma durumları incelenmiştir.

II- AMAÇLAR

Bu makalede Türk bestecilerinin yazmış oldukları keman konçertolarını sistematik olarak sıralayarak bu konu ile ilgilenenlerin bilgisine sunmak; konçertoların, Eğitim Fakülteleri Müzik Eğitimi Bölümlerindeki ve Konservatuvarlardaki keman eğitiminde kullanılabilirlik durumlarını ortaya çıkarmak amaçlanmıştır.

III- PROBLEMLER

Problem aşağıdaki alt problemler dahilinde incelenmiştir;

1) Türkiye'de keman konçertoları dağarına katkıda bulunan Türk bestecileri kimlerdir ve yazdıkları keman konçertoları nelerdir?

2) Türk bestecilerinin yazmış oldukları keman konçertoları, Eğitim Fakülteleri Müzik Eğitimi Bölümlerindeki anadal keman eğitiminde kullanılmakta mıdır?

3) Türk bestecilerinin yazmış oldukları keman konçertoları, Konservatuvarlardaki keman eğitiminde kullanılmakta mıdır?

IV- YÖNTEM

Problem, tarihsel ve betimsel yöntem yardımıyla araştırılmış, veri toplamada anket ve görüşme tekniğinden

yararlanılmıştır. Araştırmanın evreni, ülkemizdeki Müzik Eğitimi Bölümlerinin ve Konservatuvarların tamamıdır. Örneklem, İstanbul, Ankara ve Bursa illerindeki Müzik Eğitimi Bölümleri ve İstanbul'daki iki Konservatuvar ile sınırlandırılmıştır.

V- BULGULAR VE YORUMLAR

Problemle ilgili olarak elde edilen bulgular aşağıda yer almaktadır;

1. Problem: Türkiye'de keman konçertoları dağarına katkıda bulunan Türk bestecileri kimlerdir ve yazdıkları keman konçertoları nelerdir?

V. 1- Türkiye'de Keman Konçertoları Dağarına Katkıda Bulunan Türk Bestecileri ve Yazdıkları Keman Konçertoları

Türkiye'de keman konçertoları dağarına katkıda bulunan Türk bestecilerini ve eserleri hakkında ulaşabildiğimiz bilgileri doğum tarihlerine göre veriyoruz:¹

Cemal Reşit Rey; (Kudüs 1904-İstanbul 1985), 1939 yılında yazdığı keman konçertosu. Cemal Reşit Rey'in bu keman konçertosu kaybolmuştur. (3; 16)

Ulvi Cemal Erkin; (İstanbul 1906-Ankara 1972), "Yazılması 22 Temmuz 1946 yılında başlayıp 7 Nisan 1947 yılında biten keman konçertosu. Ankara Büyük Tiyatrosu'nun açılış dinletisinde 2 Nisan 1948 akşamı çalınmıştır. (Solocu: Licco Amar, Riyaseticumhur Filarmonik Orkestrasını yöneten: bağdar). Üç bölümlü: a. allegro giusto, b. adagio, c. allegro con fuoco. Süresi 29 dakika.

Erkin'in en sık çalınan bağdalarından biri olarak Amar'dan sonra Erdoğan Çaplı, Wolfgang Schneiderhan, Ayla Erduran ve Albert Markof'un dağarına giren, çizitlenen ilk Türk keman konçertosu olarak 1963'te Moskova'da plağa alınan bu yaratı geleneksel Türk Sanat küğü kadar Türkiye yerel küğlerinden de esinlidir. Bütünüyle etkili olup, son bölümündeki keman taksimi ve 7/8'lik Karadeniz ritmiyle ilgi çekmektedir." (4; 143-144)

"Birinci bölüm (Allegro giusto) sonat biçimindedir. İkinci bölüm (Adagio) dokudaki zerafet ve inceliği, duygulu ve anlamlı havasıyla yapıtın belki en ilgi çeken sayfalarını kapsar. Üçüncü bölüm (Allegro con fuoco) gene Karadeniz bölgesine özgü ritimleriyle neş'eli ışıltılı bir görünüş getirir." (5; 132)

Ulvi Cemal Erkin keman konçertosunun Avrupa'daki ilk çalınışı 1958 yılının Ağustos ayında Brüksel'de Orkestra Cologne eşliğinde Ayla Erduran tarafından gerçekleştirilmiştir. Orkestrayı Ulvi Cemal Erkin yönetmiştir.* 1998 yılında genç kuşak keman sanatçımız Cihat Aşkın tarafından Ulvi Cemal Erkin'in keman konçertosunun yeni bir plağı yapılmıştır. (3; 16)

Ahmet Adnan Saygun; (İzmir 1907-İstanbul 1991), 1967 yılı başlarında tamamlanan Op. 44 Keman Konçertosu'nun dünyada ilk seslendirilişi Prof. Lessing yönetiminde Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası eşliğinde, kemancı Suna Kan tarafından 27 Aralık 1968'de gerçekleştirilmiştir. (6; 1112)

Necil Kazım Akses; (İstanbul 1908), 1969 yılında yazdığı keman konçertosu.

Ekrem Zeki Ün; (İstanbul 1910-Dublin 1987), Bestecinin keman konçertosunu yazdığı yıl konusunda Evin İlyasoğlu'nun "Yirmibeş Türk Bestecisi" isimli kitabında 1961 ve 1982 (bkz. s. 54) tarihleri söz konusudur. Araştırmacı bu tarihlerden ilkini eserin yazıldığı, ikincisini ise yeniden gözden geçirilip düzeltildiği tarih olarak yorumlamıştır. Besteci bu eserini kemancı Ergün Tekinson'a adamıştır. (7; 152)

Bülent Tarcan; (İstanbul 1914-İstanbul 1991), Op.12 Keman Konçertosu'nu 1958'de yazmış ve Ahmet Adnan Saygun'a adamıştır.

1971 yılında bestelediği keman konçertosu'nda ise tam ve yarım perdelerden oluşan karma bir dizi kullanmış, son bölümde bir Giresun oyun havasından yararlanmıştı. (6; 1169)

İlk yorumu 1973 yılında İstanbul'da yapılan, Alman Kemancısı Ulf Hoelscher'e adanan ve içinde önemli senfonik "tutti"ler olan keman konçertosunda Karadeniz Folklorunun kullanılışı "rondo" şeklindedir. (8; 250)

Bestecinin ölümünden bir yıl önce Iunescu Galati idaresinde İstanbul Devlet Senfoni Orkestrasıyla keman sanatçısı Ayla Erduran eseri İstanbul'da seslendirmiştir.*

Ertuğrul Oğuz Fırat, Tarcan'ın 1971 yılında bestelediği keman konçertosu için; "Yerelliği salt ezgisel etkinlik yolunda değil, tümçülük anlayışıyla makamsal bütünlük ve dizileme yönünde kullanmakla önceki

¹ Bestecilerin doğum tarihleri Evin İlyasoğlu'nun Yirmibeş Türk Bestecisi. (Pan Yayıncılık. İstanbul: 1989) isimli eserinden alınmıştır.

* Ayla Erduran ile 12 Nisan 1996 tarihinde araştırmacının yaptığı telefon görüşmesinden.

* Ayla Erduran ile 12 Nisan 1996'da yapılan telefon görüşmesinden.

yapıtlarının bir yönlülüğünden öteye geçtiği kanısını vermektedir” yorumunu yapmıştır. (6; 394)

İlhan Usmanbaş; (İstanbul 1921), “Yazılışı 1947, çalınışı Ankara Küğ Bayramı dinletilerinden birinde 26 Ocak 1957 (solocu: Ulvi Yücelen, Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrasını yöneten: Pertev Apaydın). İki bölümlü: a. adagio - allegro, b. Finale: allegro molto quasi presto. Süresi 17 dakika.

Ankara Devlet Konservatuari’ni bitirmeden bir yıl önce yazdığı Keman Konçertosu aslında üç bölümlü iken İlhan Usmanbaş 1951’de orta bölümünü çıkartarak bağdayı iki bölümlü bırakmıştır. Ulvi Yücelen yaratıyı ilkekezine 1957’de Ankara’da seslendirdikten sonra ertesi yıl Almanya’da da çalmış (Dr. Helmut Thierfelder yönetimindeki Niedersachsische Symphonie-Orchester eşliğiyle), Oktay Dalaysel 1966’da Hikmet Şimşek yönetimindeki Oda Orkestrası’yla yinelemiştir. Birinci bölümü kemanda kadansimsı bir aşıt gösteren bir ölçülük ağır bir girişle başlar. Bunun ardından sonat yürüğü kuruluşundaki asıl allegro bölümü girer. Önce baslarda, iki ölçü sonra da kemanda barok çizgili bir düşünce sunulurken üflemler de ezgisel bir çizgi işittir. Bu ilk düşünce 36 ölçü gelişir, önce yaylıların, sonra yaylı ile üflemlilerin çaldığı bir köprü ile ikinci tem serilir: Keman ezgisel düşüncesini sunarken orkestra scherzando eşler. Düşünce kısaca geliştirilip ufak bir kodayla bağlanır. Gelişme bölmesi kadansimsı bir geçitle başlar. Daha sonra keman sürekli devinime geçer, orkestra da birinci temin üfleme düşüncesini geliştirir. Ardından serim bölmesinin bütün malzemesi geliştirilir. Yenidenserimde köprü geçitlerde değişiklikler vardır. İkinci temin de sonu değişik, meno mosso bir kodaya bağlanır. A B A B A kuruluşlu bir rondo yapısı gösteren ikinci bölüm A düşüncesinin dönüp dönüp gelmesi bakımından bir perpetuum mobile etkisi uyandırır. B bölmesinde kemanda ezgisel bir düşünce vardır. Orkestrada yeni öğelerle birlikte perpetuum mobile öğeleri işitilir ve A bölmesi değişikliklerle yinelenir. Onbir ölçülük adagio’da B düşünceleri işlendikten sonra A’dan türeme bir koda ile konçerto sona erer.” (4; 144-145)

Besteci Keman Konçertosu’nu 20.Yüzyıl Neo-klasik görüşün bir ürünü olarak nitelemektedir. (7; 176)

Ertuğrul Oğuz Fırat; (Malatya 1923), İki keman konçertosu bestelemiştir. Bunlar; Op. 34 “Çoğul Yalnızlık” No: 2 ve Op. 73 “1, 2, 3, 4 Sonsuz” No: 3’tür. (6; 508)

Necdet Levent; (İzmir 1924), İki keman konçertosu bestelemiştir. Bunlar; No.1, Op: 16 ve No. 2, Op. 30’dur.

No.1, Op.16 Keman Konçertosu, 1981-1983 yılları arasında yazılmıştır.

1. Bölüm: Moderato (Mi Hüseyini, 4/4)

2. Bölüm: Andante (Rast Semai, 3/4)

3. Bölüm: Allegro non trpopo (La Hüseyini, 2/4). Dörtlü Armoni Sistem (Makam dizileri tampere sistem) kullanılmıştır.

Orkestra: İki flüt, iki obua, iki klarinet, iki fagot, dört korno, iki trompet, vurma çalgılar, yaylı çalgılar’dan oluşmuştur.

İlk seslendirilişi; 5-7-1987 yılında Almanya’da Münster Opera Orkestrası elemanlarından Muharrem Cenker’in solist olarak katıldığı ve Münster Senfoni Orkestrasının takviye ettiği Warendorf VHS Orkestrası tarafından şef Torsten Brand idaresinde yapılmıştır. Eser bestecinin arkadaşı Dr. Erdoğan Acarlar’a ithaf edilmiştir.

Türkiye’deki ilk seslendirilişi ise aynı solistle 28 Şubat 1992’de İzmir Devlet Senfoni Orkestrası tarafından şef Rengin Gökmen yönetiminde yapılmıştır.

No. 2, Op. 30 Keman Konçertosu, 1993 yılında dörtlü armoni sistemi ile bestelenmiştir.

1. Bölüm: Moderato (Buselik, 4/4)

2. Bölüm: Andante-Romans (Hüzzam, 4/4)

3. Bölüm: Allegro (Rast, 2/4).

Orkestra: İki flüt, iki obua, iki klarinet, iki fagot, dört korno, iki trompet, vurma çalgılar, yaylı çalgılar’dan oluşmuştur. Eser henüz seslendirilmemiştir.*

Yalçın Tura; (İstanbul 1934), Yalçın Tura’nın da keman konçertosu’nu yazdığı yıla ait iki tarih vardır. 1965 ve 1972. (9; 528) Bu tarihlerden birincisinin eserin yazıldığı, ikincisinin ise gözden geçirilerek son şeklinin verildiği tarih olduğu düşünülmektedir.

Ertuğrul Bayraktar, bu keman konçertosu için şöyle bir yorum yapmıştır; “Güç, geleneksel ve uzun bir eser. Adagio bölümü çok güzel. Makamsal. 13-15 çeşit makam geçiyor.”

Çetin Işıközlü; (İstanbul 1939), 1975 yılında yazdığı Keman Konçertosu.

*Bestecinin bu araştırma için araştırmacıya, gönderdiği kendi kaleminden yazılmış metin’den.

“Modern, kaotik güç bir eser olan bu konçertonun ilk icrası, Ankara’da Victor Pikaizen tarafından yapılmıştır.”⁴

2. Problem: Türk bestecilerinin yazmış oldukları keman konçertoları, Eğitim Fakülteleri Müzik Eğitimi Bölümlerindeki anadal keman eğitiminde kullanılmakta mıdır?

3. Problem: Türk bestecilerinin yazmış oldukları keman konçertoları, Konservatuvarlardaki keman eğitiminde kullanılmakta mıdır?

V.3- Türk Bestecilerinin Yazdıkları Keman Konçertolarının Keman Eğitiminde Kullanılma Durumları

Yukarıdaki iki probleme ait bulgu elde edebilmek için Türk Bestecilerinin yazmış oldukları keman konçertoları araştırılmış, var olan eserlerin Eğitim Fakülteleri Müzik Eğitimi Bölümlerindeki keman eğitimi sürecinde çalışılabilecek eserler olmadığı; zor ve virtüozite gerektiren eserler olduğu için kullanılmadığı tespit edilmiştir. Bunun üzerine, ankete katılan keman öğretmenlerine, Türk bestecilerinin ülkemizdeki keman eğitimi için kolay konçertolar yazmaları konusundaki düşünceleri sorulmuştur. Elde edilen bulgular aşağıdadır.

Soru: Türk bestecilerinin ülkemizdeki keman eğitimi için kolay konçertolar yazmaları hakkında ne düşünüyorsunuz?

Yanıtlar: Bu soruyu da ankete katılan keman öğretmenlerinin tümü yanıtlamışlardır. Yanıtlardan alıntıları tırnak arasında veriyoruz.

1- “Türk bestecileri bu konuda özellikle Türk keman eğitimcileriyle sıkı bir etkileşim ve işbirliği içinde olmalıdırlar. Ancak Türk keman eğitimcileri de keman için kolay konçertoları da kapsayan eğitim-öğretim müzikleri oluşturma çabası içinde olmalıdırlar.”

2- “Yazmadıklarına hem şaşıyorum ve hem de üzülüyorum.”

3- “Türk bestecilerinin keman eğitimi ile yakından uzaktan ilgili olduklarını ve bu işe kafa yorduklarını sanmıyorum.”

4- “Türk bestecileri çok zor yazıyorlar. Uzaktan yakından yanına uğrayamıyorum.”

5- “Kesinlikle yazmaları lazımdır. Ne kadar çok kolay konçerto yazarlarsa o kadar çok önemli ve faydalıdır. Kendi müziğinin de zevkini alması için öğrenciler mutlaka Türk bestecilerinin kolay eserlerini çalmalıdırlar.”

6- “Bu alan çok boş. Çeşitli özendirmelerle bu alandaki boşluk mutlaka doldurulmalıdır.”

Türk bestecilerinin yazmış oldukları keman konçertolarının konservatuvarlardaki keman eğitiminde kullanılma durumları da pek iç açıcı değildir.

İstanbul’daki iki konservatuvarda toplam altı keman öğretmeni ile yapılan görüşmede üç tanesi Türk bestecilerine ait bazı keman konçertolarını öğrencilerine çalıştırdıklarını belirtmişlerdir. Bu konçertolar ise A. A. Saygun, B. Tarcan, U. C. Erkin ve İ. Usmanbaş’a ait keman konçertolarıdır.

Bu sonuç üzerine konservatuvardaki keman öğretmenlerine de benzer soru sorulmuş ve aşağıdaki yanıtlar alınmıştır.

Soru: Türk bestecilerinin eğitim amaçlı keman eserleri, konçertolar yazmaları konusundaki düşünceleriniz?

Yanıt: “Macaristan ve Çekoslovakya’da kendi bestecilerinin çocuklar için başlangıç seviyesinde birçok eserleri var. Yine Fransa’da modern besteci ve kemancı Raymond Gallois Montbrun’un kemana yeni başlayan öğrenciler için en kolaydan en zora kadar piyano eşlikli keman konçertoları albümü var. Bu eserlerin ülkelerindeki keman eğitiminde kullanıldığını biliyorum. Türkiye’de de olabilir, olmalıdır da. Ancak eğitim politikası içinde ekonomik kısmı da çözümlenerek gerçekleştirilmelidir. Bu bir arz talep meselesidir. Talep olmadığı için bestecilerimiz bu alanda müzik üretme ihtiyacı duymuyorlar, eserlerinin basılıp çoğaltılması, telif hakları, vb. konularda maddi olarak da hiçbir şekilde yardım ve destek görmediklerinden fazla istekli ve üretken olmalarını çok da haksız buluyorum.”

Rus keman öğretmeni, kendi ülkesindeki keman eğitiminde evrensel dağarın yanında, Rus bestecilerinin özellikle keman eğitimine yeni başlayan küçük çocuklar için yazdıkları, ulusal müziklerinin ürünleri olan keman eserlerini (konçertino, küçük parçalar, v.b.) çok kullandıklarını belirtmiştir.*

* Doç. Nuri İyicil ile 17 Temmuz 1996 tarihinde yapılan görüşmeden.

* Venyamin Varşavsky ile 30 Mayıs 1996 tarihinde yapılan görüşmeden.

⁴14 Nisan 1996 tarihinde Prof. Dr. Edip Günay’ın Ertuğrul Bayraktar ile yaptığı telefon görüşmesinden.

VI.- SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bulgulardan Avrupa ülkelerindeki keman eğitiminde, en azından adı geçen ülkelerde başlangıç düzeyinde, ulusal müzik kültürünün ürünlerinden de yararlanarak ulusaldan evrensel müziğin öğretilmesine doğru gidilen bir müzik eğitimi politikasının uygulanmakta olduğu sonucu çıkmaktadır. Ülkemizdeki durum nasıldır?, bizim bestecilerimizin özellikle keman öğrenmeye yeni başlayan öğrenciler için yazdıkları, ulusal müziğimize ait kolay parçaları, konçerto ve sonat formunda eserleri var mıdır? Bu araştırmanın bir başka boyutunda bunu da araştırdık ve ilgili eserlere rastlayamadık. Bestecilerimiz bizim müziğimize ait çok güzel keman konçertoları bestelemişlerdir. Ancak bunlar, sanat eseri olma kaygısıyla bestelenmiş, plak, CD ve kasetleri yapılmış, konserlerde çalınan ve virtüözite gerektiren artistik konçertolardır. Keman eğitiminin başlangıç yıllarında kullanılmaları mümkün değildir. İlk amacı keman sanatçısı yetiştirmek olan konservatuvarların son sınıflarında kullanılabilecek eserlerdir. Yaptığımız görüşmelerde bu okullarda bile sıklıkla kullanılmadığı anlaşılmıştır. Eğitim Fakülteleri Müzik Eğitimi Bölümlerinde ise bu kurumlarda görevli keman öğretmenlerine verilen anket sonuçlarından öğrendiğimize göre hiç kullanılmadığı saptanmış ve bunun müzik eğitimcisi olacak keman öğrencileri için büyük bir eksiklik olduğu vurgulanmıştır.

Türk bestecilerin eğitimde yararlanılabilecek kolay keman konçertoları yazmamalarından doğan boşluk, Eğitim Fakülteleri veya Konservatuardaki, anadalında yeterli düzeye erişmiş yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin, eğitim müziği besteciliği alanına yönlendirilmeleri, eğitilmeleri ve desteklenmeleriyile belirli oranda giderilebilir.

Müzik Eğitimi Bölümlerinde "Eğitim Müziği Besteciliği" çalışmalarının yoğunlaştırılması çalışmaları içinde, bu başlıkla anadal dersi açılması ve ayrıca ilgili ve yetenekli öğrenciler için çeşitli kademelerde (lisans üstü eğitimden önce, lisans eğitimi sırasında da) seçimlik dersler konulması bu alandaki çabalara hız kazandırılabilir. Bunun için iki temel müziğimizin sistematiğini iyi bilen armoni öğretim elemanları yetiştirmek de yine bu çabaların kapsamında düşünülmelidir.

Bu sayede genç Müzik Öğrencilerimizin (gerek sanatçı gerekse eğitimci olarak) Ulusal Çağdaş Müzik

Kültürümüzü küçük yaşlardan itibaren tanıyarak yetişmeleri sonucunda Ulusal Çağdaş Kültürümüze sahip çıkma, yaşatma, geliştirme ve gelecek nesillere aktarma çabaları doğal olarak gerçekleşmiş olacaktır.

KAYNAKLAR

- (1)-STOWELL, Robin, The Cambridge Companion to the Violin, University Press, Cambridge. 1992.
 - (2)-İLYASOĞLU, Evin, Yirmibeş Türk Bestecisi. Pan Yayıncılık, İstanbul; 1989
 - (3)-AŞKIN, Cihat, Ulusal Türk Keman Okulu Projesi. Lirik Aylık Müzik Kültürü Dizisi, Ankara, 1999.
 - (4)-ORANSAY, Gültekin, Bağdarlar Geçidi, Küğ Yayını. İzmir: 1977.
 - (5)-YENER, Faruk, Müzik Kılavuzu, Bilgi Yayınevi. İstanbul: 1983.
 - (6)-SAY, Ahmet, Müzik Ansiklopedisi, Cilt 2 ve 4, Başkent Yayınevi, Ankara; 1985.
 - (7)-İLYASOĞLU, Evin, Müziğin Kanatlarında "Söyleşiler", Pan Yayıncılık, İstanbul; 1986.
 - (8)-ÇELEBİOĞLU, Emel, Tarihsel Açından Evrensel Müziğe Giriş, İstanbul; 1986.
 - (9)-SAY, Ahmet, Müzik Tarihi, Ankara; 1994.
- İLGİLİ KAYNAK KİŞİLER**
- Ayla ERDURAN ile 12 Nisan 1996 tarihinde araştırmacının yaptığı telefon görüşmesi.
- Besteci Necdet LEVENT'in bu araştırma için araştırmacıya gönderdiği kendi kaleminden yazılmış metin.
- Doç. Nuri İYICIL ile 17 Temmuz 1996 tarihinde yapılan görüşme.
- Ertuğrul BAYRAKTAR ile 14 Nisan 1996 tarihinde Prof. Dr. Edip Günay'ın yaptığı telefon görüşmesi.
- Venyamin VARŞAVSKY ile 30 Mayıs 1996 tarihinde yapılan görüşme.